

6. Редковець І.А. Повышение развивающей функции обучения для формирования у учащихся стремления заниматься самообразованием: Дис. к.п.н., Казань, 1973 – 256.

У статті «Значення самоактуалізації майбутнього вчителя музики у педагогічній практиці» проаналізована потреба у музично-педагогічній самоактуалізації студентів педагогічного університету при проходженні педагогічної практики. Розкрито значення самоактуалізації у педагогічній практиці майбутнього вчителя музики. Виявлено важливість використання всіх засобів музикування.

Ключові слова: музично-педагогічна самоактуалізація, педагогічна практика, урок, професійне навчання.

В статье «Значение самоактуализации будущего учителя музыки в педагогической практике» проанализирована необходимость студентов педагогического университета в музыкально-педагогической самоактуализации во время прохождения педагогической практики. Раскрыто значение самоактуализации в педагогической практике будущего учителя музыки. Показано содействие самоактуализации раскрытию потенциала студента и его лучших качеств, заложенных природой. Рассмотрены приемы работы учителей и студентов.

Ключевые слова: музыкально-педагогическая самоактуализация, педагогическая практика, урок, профессиональное обучение.

The article «The sense of self-actualization future teacher of music in practice» has the analysis of need in student's music-pedagogical self-actualization in pedagogical university, when they have their pedagogical practice. The possibilities of self-actualization are discovered in the pedagogical practice of future teacher of music. It promotes the full discovering of the student's potential and activation his best qualities which the nature put into their mind. It considers some methods of the teacher's and student's work.

Keywords: music-pedagogical self-actualization, self-actualization of person, musical self-actualization, professional studying, pedagogical conditions of self-actualization.

УДК 378

В.П. Титаренко
м. Полтава, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

У свій час К. Ушинський писав: «... якщо ми бажаємо щастя людині», то «повинні виховувати його не для щастя, а готувати до праці життя, так як тільки внутрішня, духовна, життєдайна сила праці є джерелом гідності людини, а разом із тим і моральності, і щастя [11].

У гармонійному розвитку дітей трудові і естетичні основи не тільки взаємодіють, але й взаємно зумовлюють одне одного. «Трудове виховання, – говорив В. Сухомлинський, – це гармонія трьох понять: треба, важко та прекрасно». Його повчальний досвід можна сформулювати як те, що «радість праці – могутня виховна сила» [10].

Поняття «культура» народилося в стародавньому Римі як опозиція поняттю «натура» – тобто природа. Воно означало «оброблене», «вирощуване», «штучне» в протилежність «природному», «першоствореному», «дикому» і використовувалося перш за все для розрізнення рослин, які вирощували люди, від дикорослих. З часом в культуру стали включати коло предметів, явищ і дій, які мали людське, а не божественне походження.

У філософській обіг поняття «культура» ввійшло в XVIII столітті.

Сьогодні поняття «культура» охоплює всі сторони діяльності людини і суспільства. Тому відрізняють політичну, економічну, правову, моральну, екологічну, художню, професійну, естетичну та інші види культури.

Всі форми і види культури нерозривно пов'язані між собою. Так, діяльність людини у сфері матеріальної культури лежить в основі її буття в інших галузях життя. З іншого боку, результати духовної діяльності людини матеріалізуються, перетворюються в речі,

технологічні засоби, твори мистецтва. Наприклад, творчий задум художника відображується в картині, майстра у художньому творі. Наші знання в електротехніці входять до духовної культури, а електродвигун, створений на основі цих знань, явище матеріальної культури і т.д.

Культура – це система життєвих сенсів суб'єкта (особи, групи, спільноти), що реалізується в засобах та результатах його діяльності. У кожній дії та результаті людської діяльності поряд з іншими обов'язково присутній культурний аспект – особлива сфера нашої життєдіяльності.

Формування та розвиток культури – складний суперечливий процес, зумовлений певними закономірностями. Передусім розвиток культури детермінований об'єктивними законами та умовами суспільного розвитку. Культура значною мірою віддзеркалює стан суспільного виробництва, соціальну структуру країни. Отже, вивчаючи, наприклад, середньовічну культуру, не можна абстрагуватися від рівня та особливостей феодального способу виробництва, інтересів феодалів та селян, взаємовідносин між ними, ролі релігії та ін.

У поетичному трактаті «Землеробство» римський письменник Марк Порцій Катон (234-149 до н.е.) уперше стосовно оброблення землі ужив слово «cultura» (обробка, поліпшення), позначивши процес впливу людини на природу з метою її зміни. Цей зміст слова згодом не тільки зберігся, але й розширився, включивши в себе процеси, зв'язані з іншими сферами людської діяльності. Для римлян протилежністю поняттю «cultura» було поняття «natura» (природа).

У Європі довгий час поняття «культура» вимагало пояснення: *agri cultura* – обробка землі, *juris cultura* – вироблення законів і правил поведінки, *cultura literare* – вироблення правил писемності і т. д. І тільки в XVII столітті німецький юрист Самюель Пуфендорф (1632-1694) ужив це поняття як самостійний науковий термін.

Центральним елементом культури для мислителів XIX ст. виступає особистість, її активна діяльність у світі.

У сучасній науці найбільш поширені технологічна, діяльнісна і ціннісна концепції культури. З погляду технологічного підходу культура являє собою визначений рівень виробництва і громадського життя. Діяльнісна концепція розглядає культуру як спосіб і результат життєдіяльності людини, що відбивається у всьому суспільстві. Ціннісна (аксиологічна) концепція культури підкреслює роль і значення ідеальної моделі життя – належного в житті суспільства, і культура в ній розглядається як втілення, реалізація належного в суттєве, реальне.

Як уже відзначалося, культура – це складна, багаторівнева система. Вчені виділяють світову і національні культури.

Світова культура – це синтез кращих досягнень усіх національних культур різних народів, що населяють нашу планету.

Національна культура, у свою чергу, виступає синтезом культур різних класів, соціальних шарів і груп суспільства.

Своєрідність національної культури, її неповторність і оригінальність виявляються як у духовній (мова, література, музика, живопис, релігія), так і в матеріальній (особливості економічного укладу, ведення господарства, традиції праці і виробництва) сферах життя і діяльності.

Інакше кажучи, культура – це скарбниця людського досвіду, своєрідне сховище продуктів (результатів) і засобів (способів) людської діяльності, що володіють визначеною соціальною значимістю, тією чи іншою цінністю, яка постійно в ході історії поповнюється й поновлюється.

У цьому грандіозному сховищі мовби живе геній усього людства, що створив кам'яні сокири і діалектику Геракліта, трагедії Шекспіра і музику Бетховена, романи Л. Толстого, поезію Шевченка, тощо.

У естетичній культурі суспільства досить влучно виділяються дві сфери – естетична практика і естетична свідомість. Ці сфери тісно взаємозалежні, хоча і не тотожні. Естетична свідомість є проявом внутрішньої, духовної активності суб'єкта (суспільства), яка породжується зовнішньою, матеріально-практичною його активністю, що лише поступово, у ході багатовікового культурно-історичного процесу виробила здатність формувати матерію за законами краси.

Дуже чітко взаємозв'язок естетичної практики і естетичної свідомості виявляється в третій сфері естетичної культури суспільства – у сфері естетичного виховання. Ця сфера включає в себе різні колективи, установи, що безпосередньо здійснюють чи організують естетичне (і художнє) виховання членів даного суспільства.

Естетичну культуру суспільства можна розчленувати на наступні розділи:

а) реально-практичний, що охоплює естетичні сторони матеріального виробництва, суспільно-організаторської, педагогічної, фізкультурної, медичної, побутової та інших практичних різновидів людської діяльності;

б) духовно-теоретичний, що охоплює естетичні сторони наукового, ідеологічного та іншого різновидів духовної діяльності суспільства, який здійснюється в теоретичній, логічно-понятійній формі, включаючи естетичні погляди та естетичні теорії, тобто естетичну науку;

в) практично-духовний, що включає естетичні аспекти художньої, а також ігрової діяльності.

Отже, культура – (від лат. *cultura* – виховання, освіта, розвиток) – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вузькому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечує їхнє функціонування (школи, вузи, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо). Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності [2].

Всебічність особистості як змістовна характеристика її розвитку пов'язана з формуванням естетичної культури. Відповідно, виховна діяльність вищого навчального закладу направлена на формування естетичної культури майбутнього викладача, як складової його професійної кваліфікації і компетентності.

Під естетичною культурою викладача необхідно розуміти інтегративне особистісне утворення, що відображає розвиненість естетичної свідомості, наявність необхідних естетичних знань, здатність і потребу сприймати і перетворювати дійсність за законами краси, уміння реалізувати свій естетичний досвід у педагогічній діяльності [1].

В Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір зазначається, що докорінні зміни в соціально-економічному, духовному розвитку держави потребують вчителя нової генерації [7].

У державній програмі «Вчитель» акцентується увага на тому, що саме через діяльність педагога реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального і духовного потенціалу нації, збереження і примноження культурної спадщини. Наголошується на важливості проблеми поліпшення культурологічної підготовки вчителів та вдосконаленні системи підготовки педагогічних працівників для навчальних закладів [12].

Закон України «Про освіту» у зв'язку з цим визначає «головними факторами гуманізм і демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей над політичними інтересами, органічний зв'язок з національною історією, культурою і традиціями...» [5].

У законі України «Про вищу освіту» метою освіти визначено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, збагачення на цій основі

інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу. Він передбачає створення умов для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства та держави у кваліфікованих фахівцях [4].

Сьогоднішні студенти — це майбутні вчителі, вихователі молодого покоління, творці нових культурних цінностей. Специфіка їх майбутньої педагогічної діяльності, наприклад, учителя спеціальних дисциплін технологічної освіти, мета якої визначається спеціальними функціями, тісно пов'язана з творчістю, дизайном одягу, процесом моделювання швейних виробів, де чітко простежуються естетичні смаки та ідеали фахівця, рівень його естетичної культури. Для студентів естетична культура виступає, в першу чергу, як система цінностей, якими оволодівають в процесі навчання та практично-творчої, переважно естетичної діяльності, під час безпосереднього прилучення до творчості та мистецтва. На формування всебічно і гармонійно розвиненого, професійно компетентного фахівця, з відповідним рівнем естетичної культури, націлена вся навчально-виховна система у вищому навчальному закладі.

У Концепції формування естетичної культури школярів В. Єнін вказує на необхідність сприймати особистість як об'єкт естетичного впливу не в пасивному стані, а формувати особистісне активне начало для постійного і неперервного естетичного самовиховання. В основу цієї концепції покладено ідеї Національної державної комплексної програми естетичного виховання. Сутність процесу формування естетичної культури, — цілеспрямоване формування і розвиток підходу особистості до світу з потребою вдосконалення, прилучення її до споживання і творення цінностей естетичної культури суспільства. Виходячи з цього, головною метою процесу формування естетичної культури є виховання естетичних почуттів і розвиток художніх здібностей, створення умов для опанування національної і світової культури, залучення молоді до художньої самодіяльності, навернення до народних промислів, виховання потреби культурного самовдосконалення, формування естетичного ставлення до дійсності [3].

Необхідність формування естетичної культури, як однієї із складових професійної підготовки майбутнього вчителя, відображено в Концепції професійно-художньої освіти [9]. В ній В.Радкевич наголошує на важливості підготовки випускників до творчої професійної самореалізації протягом усього життя. Це досягається шляхом вирішення таких освітньо-виховних завдань, як навчання та виховання майбутнього фахівця, здатного активно й творчо застосовувати знання традицій народного мистецтва, професійні вміння в самостійній художній діяльності, спрямованій на проектування та виготовлення в матеріалі виробів декоративно-прикладної творчості, творів образотворчого мистецтва — засобів естетизації матеріально-предметного середовища; розвиток творчої індивідуальності, формування її моральних ціннісних орієнтацій у світі прекрасного; культури сприймання тощо. Вирішення цих завдань неможливе без формування естетичної культури майбутнього фахівця, без залучення його до активної естетичної діяльності.

Враховуючи особливості діяльності, ми визначили мету процесу формування естетичної культури майбутнього вчителя технологічної освіти, яка полягає в естетичному розвитку особистості педагога, який володіє не лише знаннями і вміннями із загальних дисциплін, а й естетичними знаннями в галузі теорії та історії мистецтва, історії та композиції костюма, дизайну, напрямів моди; здатний сприймати та перетворювати дійсність за законами краси, реалізовувати свій естетичний досвід у процесі створення творчих виробів та безпосередньо у педагогічній діяльності.

Досягнути поставленої мети під час підготовки майбутніх учителів технологічної освіти можна шляхом вирішення таких завдань:

- створення системи підготовки вчителів спеціальних дисциплін з урахуванням історичних традицій, тенденцій та напрямів у моді;
- навчання й виховання майбутнього фахівця, здатного активно і творчо застосовувати знання законів композиції, виразності та гармонії в одязі, основних тенденцій моди,

естетичних ідеалів; застосовувати професійні вміння в діяльності, спрямованій на проектування та виготовлення творчих робіт;

– формування у студентів відчуття форми, матеріалу, ритму та кольору, як відповідних естетичних якостей художньо-естетичних виробів;

– формування художнього мислення особистості вчителя, розуміння видів та напрямів декоративно-прикладної творчості і їх втілення в процесі створення виробів;

– залучення студентів до дослідження напрямів розвитку сучасної моди, різних видів та технік декоративно-прикладної творчості;

– створення умов для всебічного розвитку особистості в позанавчальній діяльності через залучення студентів до гурткової роботи, театралізованих показів нових моделей одягу, відвідування музеїв, виставок, активну участь студентів у наукових дослідженнях в процесі виконання держбюджетних тем, винахідницьку діяльність, участь у різноманітних конференціях, конкурсах наукових робіт, олімпіадах, виставках тощо. Так, у 2009 р. на факультеті технологій та дизайну була проведена Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Студентська наука: проблеми і перспективи формування естетичної культури молоді», в якій взяли участь студенти з 11 вузів;

– збагачення емоційно-естетичного досвіду, формування культури почуттів, розвитку художніх здібностей, універсальних якостей творчої особистості;

– розширення і збагачення естетичного досвіду опануванням художніх умінь і навичок в практичній діяльності, формування естетичної компетентності - здатності керуватися набутими естетичними знаннями та вміннями, готовність використовувати досвід у педагогічній діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та власними духовно-світоглядними позиціями;

– виховання естетичних інтересів, смаків, морально-естетичних ідеалів, потреб у художньо-творчій самореалізації та духовно-естетичному самовдосконаленні відповідно до індивідуальних креативних можливостей та втілення їх в процесі створення художньо-естетичних виробів.

Для розуміння змісту процесу формування естетичної культури майбутнього вчителя необхідно визначити та сформулювати основні вихідні положення - принципи процесу формування естетичної культури:

а) *принцип гуманізації* забезпечує право особистості на розвиток і самовизначення, визнає особистісну самоцінність, створює соціально-педагогічні умови, що забезпечують ці права. Реалізація принципу гуманізму передбачає формування таких цінностей, як доброта, ввічливість, освіченість, духовна культура, витончений смак;

б) *принцип гуманітаризації* спрямований на розвиток гуманітарного мислення студентів і гуманітарної свідомості вчителів, формування гуманітарного ставлення як до природи, людей, так і до себе, навчально-виховної діяльності, її результатів;

в) *синергетичний підхід* зумовлює націленість навчально-виховного процесу на естетичний саморозвиток особистості шляхом поєднання освіти із самоосвітою, виховання із самовихованням, на їх безперервність та відкритість до змін, на збагачення своїх духовних потреб, всього особистісного потенціалу;

г) *принцип культурологічного підходу* передбачає тісний зв'язок виховання з культурними надбаннями всього людства в цілому і свого народу, зокрема. Реалізація цього принципу сприяє формуванню у майбутніх учителів відповідальності за збереження культурних цінностей народу, а також розвитку естетичної культури й професійної майстерності на основі творчого оволодіння системою культурологічних знань і вмінь;

д) *принцип особистісно орієнтованого підходу* виходить із самоцінності особистості студента, ґрунтується на структурно цілісному і повноцінному уявленні про нього, здійснюється на основі врахування, розвитку і реалізації всіх якостей особистості. Реалізація такого підходу передбачає: зосередження навчально-виховного процесу на потребах

особистості; надання пріоритету індивідуальності; співпраця, співдружність, співтворчість між студентами та викладачами, удосконалення педагогічних відносин у бік їх відвертості, духовно-морального єднання зі студентом; створення ситуації вибору й відповідальності; актуалізація проблеми гармонійного зростання особистості як основи її самостійності в оволодінні змістом освіти; стимулювання розвитку й саморозвитку майбутнього вчителя;

е) *принцип єдності навчання і виховання* забезпечує інтеграцію навчання і виховання у цілісний процес, спрямований на формування особистості вчителя та підготовку його до майбутньої педагогічної діяльності;

ж) *принцип національного характеру* передбачає єдність загально-людських та національних цінностей, забезпечення національної спрямованості виховання, оволодіння культурним духовним багатством свого народу;

з) *принцип естетизації* передбачає створення естетичного середовища в навчальному закладі, відкритого для активної взаємодії з навколишнім соціокультурним середовищем. Спрямований на формування естетичних потреб, почуттів, смаків, суджень, поглядів, переконань, ставлень, естетичної культури та естетичного досвіду як своєрідного поєднання властивостей і якостей вчителя, за допомогою яких він включається у соціокультурне і професійне середовище та набуває здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах педагогічної діяльності;

і) *інтеграція змісту педагогічної і технологічної підготовки*, передбачає формування не лише педагогічних знань, умінь та навичок, а й естетичний розвиток особистості майбутнього вчителя крізь призму технологічної підготовки, під час вивчення фахових дисциплін «Народні промисли України», «Декоративно-прикладна творчість», «Історія костюма», «Художня обробка текстильних матеріалів» та інших.

І. Зязюн, О. Семашко в Національній державній комплексній програмі естетичного виховання наголошують, що готуючи студентів як майбутню інтелігенцію до її культурно-виховної функції в суспільстві, слід створити спеціальну програму з їх підготовки до естетико-виховної функції, до участі в естетизації всіх сфер економічного та соціального життя, введення культури як універсального механізму вирішення соціальних проблем [6].

Важливим в реалізації цього принципу є надання пріоритету педагогічним та естетичним цінностям у навчанні, вихованні, естетичному розвитку особистості майбутнього вчителя, а також надання пріоритету естетичним ідеалам над утилітарно-меркантильними цінностями та інтересами особистості, як активного суб'єкта, здатного до удосконалення естетичної майстерності. Це в свою чергу приведе до піднесення конкурентоспроможності навчання та підвищення ролі художньо-естетичних знань в процесі підготовки майбутнього спеціаліста.

Важливим засобом формування естетичної культури повинно виступати змістове наповнення спеціальних дисциплін технологічної освіти. Важливо залучати студентів до існуючої в вищому навчальному закладі системи естетичного виховання, орієнтувати їх на активну участь в роботі творчих колективів художньої самодіяльності.

Значне місце в процесі формування естетичної культури повинні займати екскурсії, відвідування виставок, музеїв. Доцільно продумати тематику лекцій та бесід з проблем культури поведінки, естетики одягу, зовнішнього вигляду, значення декоративно-прикладної творчості для створення національного костюма та одягу загалом; залучати студентів до активної участі в культурному житті навчального закладу: представлення спеціальності, факультету, показ колекції одягу, виставка творчих робіт студентів тощо.

Важливою умовою формування естетичної культури є залучення майбутніх викладачів до практичної творчої діяльності, в тому числі у галузі декоративно-прикладної творчості у різних видах аудиторної і позааудиторної роботи. Це дасть їм змогу використати свої знання під час створення естетично довершених виробів.

Висновки. Таким чином, концептуальні засади формування естетичної культури майбутнього вчителя технологічної освіти можна визначити так:

1. *Метою процесу* формування естетичної культури майбутнього вчителя є естетичний розвиток особистості вчителя, який володіє не лише знаннями й уміннями з технологічних дисциплін, а й естетичними знаннями в галузі теорії та історії мистецтва, напрямів моди; здатний сприймати та перетворювати дійсність за законами краси, зреалізувати свій естетичний досвід у створенні виробів.

2. Процес формування естетичної культури *ґрунтується на принципах*: гуманізації, гуманітаризації, синергетичного, особистісно-орієнтованого підходу, єдності навчання і виховання, національного характеру, інтеграції змісту педагогічної і технологічної підготовки.

3. *Концептуальною ідеєю моделі* процесу формування естетичної культури майбутніх учителів технологічної освіти є інтеграція чотирьох компонентів: когнітивного, почуттєво-емоційного, діяльнісно-розвивального і професійно-педагогічного. Структурно модель процесу складається з трьох етапів: розвиток і систематизація естетичних знань; формування практичного досвіду в процесі творчої естетичної діяльності; підготовка до естетичного виховання студентів педагогічного вузу.

4. *Засобами* формування естетичної культури майбутніх учителів технологічної та професійної освіти є: зміст дисциплін; навчально-методичне забезпечення спеціальних дисциплін та методик навчання і виховання; художня самодіяльність; декоративно-прикладна творчість.

Література:

1. Андрощук І.В. Формування естетичної культури майбутніх викладачів спеціальних дисциплін професійних навчальних закладів швейного профілю. – Хмельницький, 2008.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К., 1997.
3. Єнін В. Концепція процесу формування естетичної культури школярів. // Директор школи. – 2004. – № 5. – С. 21.
4. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта. – 20-27 лютого 2002 р.
5. Закон України «Про освіту» // Освіта. – 23-30 травня 1991 р.
6. Зязюн І.А., Семашко О.М. Національна державна комплексна програма естетичного виховання. // Рідна школа. – 1995. – № 12. – С. 30-51.
7. Концепція розвитку педагогічної освіти України. – К.: Либідь, 1991.
8. Радкевич В.О. Концепція художньо-професійної освіти // Професійно-технічна освіта. – 2000. – № 2. – С. 44-46.
9. Сухомлинский В.А. О воспитании. – М., 1973.
10. Ушинський К.Д. Сборник сочинений. Собр. соч. Т. 2. / Гл. ред. А.М. Еголин. – М., 1948.
11. Цільова комплексна програма «Вчитель» // Освіта України. – 1996. – № 64.